

Szemle.

Szekfü Gyula: Három nemzedék. Egy hanyatló kor története. Budapest, 1920. „Élet“ kiadása.

Másodszor tűnik fel szerző neve a magyar irodalom szemhatárán olyan körülmények között, melyek méltán keltek feltűnést országszerte. Megszoktuk immár, hogy értékes tanulmányokban nem a taposott ösvényeket követi. Útjai eredeti megállapításokhoz, új eredményekhez vezetnek és mindkét esetben erős visszhangra, szenvedélyes elenzésre találtak. Újabb művének Széchenyi szelleme a tengelye. A három nemzedék, melynek eredeti jellemrajzát adja: három liberális nemzedék. Az első a 40-es évek nemzedéke. A második a kiegyezéskori nemzedék. A harmadik a XX. század Magyarországa. A nagy nemzeti tragédiát, melynek nagyon is passzív részesei voltunk mindnyájan, Szekfü könyvében végzet-szerűen látja kifejlődni. Valahogy a három nemzedékhez köti. Sejteti, hogy öregapáink korában gyökereznek, a bajok, hogy egyetlen nemzedék a világtörténelem eseményláncolatában parányi láncszem. Érdekes megállapításaival természetesen nem foglalkozhatnánk ezen a helyen bővebben, ha nem volnának bizonyos kapcsolataik a geográfiaival. Ilyen kapcsolatok azonban több helyütt is vannak. Hazánk mai társadalmi állapotainak fejlődését kutatva, szerző akaratlanul is belébotlott a zsidókérdésbe. És ezt a kérdést ropant érdekes módon tárgyalja. Már a fejezetcímek is elárulják a geográfiai tartalmat, pl.: A zsidó bevándorlás; Galiciának Ausztriához való csatolása és ennek hatása; Belső térfoglalás a magyar nagybirtokosok segélyével; Tolna-, Fejér- és Veszprém-megye zsidó-telepei; A kapitalizmus hatása a zsidóság geográfiai eloszlására. A városokbeli zsidó elem.

Szerző szerint az első nemzedékkel kapcsolatos a zsidóság első magyarányú terjeszkedése hazánkban. A liberálizmus

korszaka előtt idegen nemzetiségként kezelték a zsidóságot. Az újkori zsidó bevándorlás Mária Terézia előtt főként német-osztrák és cseh-morva területekről, a török hódoltság idején a Balkán felől indult ki. A telepítés új korszaka Mária Terézia korában kezdődik Galícia Ausztriához csatolásával. II. József alatt nagy arányokat ölt a bevándorlás. 1875-től 1840-ig 75.000-ről 242.000-re növekszik a zsidók száma Magyarországon. Az északkeleti megyékben csakhamar meghuszoszozódik számuk s innen szállingóznak az ország többi vidékére. Segítségükre voltak nagybirtokosaink, akik még névben is idegenek voltak s bennük simulékony, szolgálatra kész segítőkre találtak. „A XIX. század elején a nyerstermények értékesítése, tehát az agrár Magyarországon egyedül üzhető kereskedési ág, az első lépéstől, a termelőtől való átvételtől kezdve egész a bécsi piacig a zsidóság kezén van. Dohányt, gyapjút, bőrt, gabonát ők vesznek át a birtokostól, pálinkafőzésből, urasági kocsmákból és mézszerűekből is ők gazdagodnak, mert a földesúr szívesen adja nekik bérbe földesúri jogait, rájuk bízván, hogy a bérösszeget a paraszt fogyasztóknak akár többszörösen is behozzák.“ Ennek megfelelően a zsidóságot ekkor ott találjuk, ahol a gabona- és egyéb termények forgalmának természetes útvonalai vannak. Míg a buda—fejérvári országút falvaiban és Fehérváron alig van zsidó (Fehérváron 9 lélek), addig a dunamenti mezővárosokban és a tolnai vásárhelyeken nagy számmal vannak, 1890-ben pl. Pakson 7613 lakos közül 710 zsidó, Hőgyészen 2623 közül 630, Bonyhádon 4873-ból 1563 zsidó, Lovasberényben 4263-ból 1240. A Győr és Bécs felé irányuló kereskedelem útjában Pápán 14.879 lakos között 2678 a zsidó. Eötvös és Kossuth ekkor emancipációs javaslatokkal állanak elő és sikeresen harcokolnak a korlátlan emancipációért, míg

ellenfeleik a galíciai bevándorlás megakadályozását óhajtják csupán, a meghonosodott zsidóságnak ők is hajlandók az emberiség követele jogoka megadani.

A második nemzedék korában Magyarországon, félszázaddal elkésletten, megindul a kapitalista gazdálkodásra való áttérés. Minthogy pedig az a kevés tőke, mellyel ekkor Magyarország rendelkezett, zsidókézen volt, a vezetést a zsidóság vette kezébe. És ennek következtében a zsidóság geográfiai képe is gyökeresen megváltozott. A gazdasági élet súlypontja a városokba toódik. A kapitalista gazdálkodás bankjainak, részvénytársaságainak székhelyei itt vannak. 1900-ig a változás teljesen végbemegy: a falusi lakosságban, az északkeleti megyék kivételével 1—4 százalék a számarányuk, a városokban azonban 10 százalék körül van és Munkács felszökik 45 százalékig. A falusi zsidóságnak a városokba tödulását mutatja, hogy Bonyhádon már csak 1147 a zsidók száma, Lovasberényben 3484 lakos közül csak 114, Székesfehérvárott ellenben 1900-ban már 2726, azaz 8'9 százalék, sőt 1890-ben 10'1 százalék.

Szorosan véve, már nem tartozik ide, amit szerző azután megállapít. Minthogy azonban sokan lesznek, akik e sorokat olvassák, Szekfű könyvéhez ellenben nem juthatnak, rövidesen ismertetem konkluzióit, melyek éppen alkalmasak szerző tárgyilagosságának igazolására. Szerinte nem is lett volna baj, ha eleinte a zsidóság kezében vannak az ország gazdasági erőforrásai. A kapitalizmus rohamos fejlődésével a magyar zsidóság embertartaléka végtére is kifogyott volna és a keresztény magyarság idővel rásodródott volna az üresen maradt pályákra. De nem így történt. A liberális második nemzedék Deák figyelmeztetése ellenére sem korlátozta a bevándorlást, az 1867: XVII. t.-c. egyenjogúsítja a zsidóságot, a már hazai zsidóság maga pedig „nem volt hajlandó elzárkózni az idegen kultúrájú és etikájú galíciai bevándorló fajtól”. 1840-ben 242.000, 1871-ben 542.000 és 1900-ban pedig már 851.000 a zsidók száma.

A geográfiai eloszlásnak ez az érdekes megvilágítása elsőrendű antropológiai kérdést vet felszínre. Nem tudjuk most eldönteni, hogy nagyob-

bára Fejér-, Veszprém- és Tolna-megyék tényeiből leszűrűt tanulságok valóban általánosíthatók-e az ország zsidóságára. Ajánljuk azonban geográfusainknak, hogy hazánk ilyesféle emberföldrajzi viszonyait vegyék már egyszerű szemügyre, oldják meg emez érdekesnél érdekesebb kérdéseket, mielőtt más tudományok inüvelői elvégeznék ezt a munkát.
Kogutowicz Károly.

Tuckermann: Verkehrsgeographie der Eisenbahnen des europäischen Russland. — Hét színes térképpel és regiszterrel. Essen, 1916. Igen jó monográfia! Különösen ma, — midőn oly sok oldalról nyilvánul meg az óhaj, ismerni azokat az okokat, melyek az egykor oly hatalmas cári birodalom összeomlását előidézték, — fokozott értékkel bír e munka.

A 123 oldalra terjedő s jó térképekkel ellátott műben külön fejezetben tárgyalja a szerző az orosz vasutak történetét, a vasút-hálózat terjedelmét, az állami és magán vasutak viszonyát, a hálózat stratégiai jelentőségét, a vonatok gyorsaságát, a rendszer hiányát s a jövő feladatait. — Gazdag irodalom és kiváló tárgymutató fokozzák a mű értékét.
Gacsátyi

Das Reisetagebuch eines neuen Philosophen. Irta *Keyserling Hermann gróf.* 2 kötet Darmstadt 1920. A háború szülte irodalmi felületességek után igazi mély lelkielvezetést nyújt ez a könyv. Ha Keyserling nem bámulo utazó, akit az idegen világok külső formái megkapnak, és elvakítanak, ő az idegen épületnek nemcsak homlokzatát szemléli, hanem lehatol az alapzat legmélyebb helyeire, legsötétebb zugaiba és néha vakító világosságot vet eddig homályos, szürke dolgokra. Keyserling lelke felszivódott a látott idegen jelenségekbe és azok lényegét szólaftatja meg, melynek alapja mindig egy adott földrajzi egyéniség a benne élő emberrel. Emberföldrajz a filozófus köpenyegé alatt. Megkapóan írja le a trópusok világát, Ceylon szigetét és az ottani növényéletet. A nedvesen meleg klimában nekünk érthetetlen gyorsasággal szökik ki a földből a növények sűrű erdeje, melyben egy számára sincs elég tér, elég levegő, hanem mindegyik a másikat tulburjanozva, átkarolva vagy lenyomva igyekszik feljebb az éltet adó levegőhöz és fényhez. A növényzet eme

féktelenül buja burjánzásából, melyben az egyedek már nem tudják növekedésüket befejezni, melyben az erdő nem faegyedekből, hanem egy folyton küzködő, elhaló és újra születő növénynevezékből, szövevényből áll, jobban érti meg Keyserling a buddhizmus lényegét, a trópusi ember akarategyenge tovaélését, mint elvont szobatudósok okoskodó elméleteiből. Buddha tana nem egyéb, mint a legfölkéletebb kifejezése eme trópusi természetnek, mely ellensége az egyéniségnek és ezért nem érti meg az egyén elmúlásának lehetetlenségét, nem akar földön túli életet, hanem nyugtalan, küzködő, tulságosan élő valóval szemben vágya a megsemmisülés nyugalma, a nirvána. Ez az indus legnagyobb vágya az élettől megmenekülve beolvadni az istenségbe, minden jelen életet mint „maya“-t, csalóka látszatnak tekinteni. Gyönyörűen festi le Keyserling azokat a lelki hatásokat is melyeket érez, midőn elhagyva Ázsiát Kaliforniába lép. Itt nincs dzsungel, itt az erdők nem küzködő növények szövevénye, a levegő nem páratelten forró, hanem életrekelten, idegacélozóan éles, az erdők fái öntudatos büszke faóriásokként állnak és az emberek lelken ur az önértet. Óriási erővel dolgozik a természet elnyugozásán, az „én“ felemelésén. A keresténység így, ha nem is filozófiai mélységben, de az egyéni érték kiemelésében felülmulja a buddhizmust. Minden az egyéni akarattól függő, a jó, a rossz a nagyság és az aljasság. Szertelenségeket zabolázni, kinövéseket fékezni és céltudatosan, egyéni jelleggel építeni ez az európai lelkiélet jellemzője. Az indusok filozófusok, kik karosszékéből bölcsességeket tanítanak, de senkit meg nem javítanak, az európai kerestény a mindent legyőző munka az egyéni megbecsülés embere. Az emberek lelki élete nem egyéb mint a természet életének visszatükrözése és csodás gazdagsággal tárja elénk a lélek és természet összefonódásának sok jelenségeit melyeket utján meglátott. Szépek az életbölcsesség mély gondolatai, melyeket utazásának végén tapasztalataiból levon, és aki geográfus, kettős mértékben elfogadhatja tapasztalását, hogy a legrövidebb út önmagához — földkörül vezet. —

Milleker.

Turista-térképek. A *Turistaság és Alpinizmus* folyóirat szerkesztősége *tizenegy* új térképet adott ki. Tizenegy

lap kiadása 1919–20-ban Csonka-Magyarországon — szinte hihetetlen.

A tizenegy lap Csonka-Magyarország hegyvidékének csaknem a felét tárja elibénk és fel fogja ölelni — idővel — Magyarország valamennyi megtekintésre méltó hegységét.

A tizenegy lap sorra véve a következő: 1: 75,000-es mértékben: 1. *Budai* hegység, 2. *Pilis* hegység, 3. *Börzsönyi* hegység, 4. *Gerecse* hegység, 5. *Bakony* hegység, 6. *Balaton I.* (Veszprém—Tihany), 7. *Balaton II.* (Badacsony környéke), 8. *Mecsek* hegység, 9. *Soproni* hegység, 10. *Kőszeg—Borosgyánkö*; 1: 25,000-es mértékű: 11. *Pilis és Dobogókő* környéke.

A térképek rajza a régi, mert a részletes katonai térképek régi véseteiről készült a bécsi katonai térképező intézetnél. Módosítást a helyneveknél, a *névrajzban* találunk s ez már jelentős lépés.

Sajnos, a *katonai* és *turista-térképek* kettéválasztása a térképeken még nem sikerült. Nem is sikerülhetett. Ez a jövő kiadások munkája lesz. S kell is, hogy legyen, mert a kétféle érdeket *minden* részletében összeegyeztetni — lehetetlen. Ezt a gyakorlati geográfus, ki mindakét fél természetéleti igényeit figyeli — jól tudja. Másként lát a katonai, másként a turista és másként az elméleti geográfus. De a gyakorlati érzékű geográfus ismeri mindannyiuk ebbéli igényeit, ezért tudja megelégtíteni őket. Sajnos azonban, hogy a gyakorlati érzékű geográfusokat csak *utólagosan* szokták megkérdezni s munka számukra csak a bírálatnál jut.

A térképek árai — méretükhöz és színezésükhöz mérten 5—15 korona között váltakoznak.

Strömpl.

Supan Alexander: Leitlinien der allgemeinen politischen Geographie. (Lipscse, 1918. 8° VI+140. lap).

Ez a könyvecske — mint szerző az előszóban mondja — noha politikai tartalmú és a háború alatt keletkezett, egyáltalában nem háborús termék, hanem azon leíró földrajzi előadásoknak gyümölcse, amelyeket szerző a boroszlói egyetemen rendes turnusokban tartott. Megírására szerzőt azon meggyőződése indította egyrésztől, hogy az egyoldalú morfológiai fejlődés a geográfiát legbensőbb lényegétől mindinkább elidegeníti, másrésztől, hogy a politikai földrajzot új alapokra kell he-

lyezni, ha azt akarjuk, hogy az egyoldalú fejlődést kellőképpen ellensúlyozhassa. A háború csak új szempontokkal (elméleti természetes határok, nagyhatalmi típusok, modern nemzetiségi elv, önrendelkezési jog, autarkia, egyoldalú gazdasági szerkezet, stb.) gazdagította és megerősítette abban a meggyőződésében, hogy a földrajz politikai részét a jövőben föltétlenül fokozott figyelemben kell részé-
síteni.

A politikai földrajznak — Supan szerint — nagy jelentősége van általában a földrajzi tudomány és a leíró földrajz művelésének szempontjából is. A dualizmus mélyen ülő tövisének eltávolítása csak a politikai földrajzban sikerülhet. A szintézis csak a politikai földrajz talaján vihető keresztül. *Természet és ember az állam fogalmában egyesülnek.*

A leíró földrajznak Karl Ritter óta két uralkodó iránya van. Az egyik a szárazföld felszínének államokra való felosztásához ragaszkodik, a másik a Földet fizikai szempontokból osztja „természetes tájak“-ra, „geográfiai individuumok“-ra vagy „geográfiai provinciák“-ra. Ezt az utóbbit tekintik egyedül tudományosnak és mintegy előbbkelőnek. Kétségtelen, hogy ennek az iránynak is van jogosultsága, sőt kizárólagos jogosultsága abban az esetben, ha az embert a tárgyalásból kizárjuk. Ha azonban ez nem történik meg, akkor az államot, mint az ember munkájának legnagyobbserű eredményét, nem ignorálhatjuk és nem utalhatjuk nyomorúságos függelékekbe. De ezt a két irányt is egyesíteni lehet, sőt egyesíteni is kell. Minden kontinens földrajza az egész kontinens morfo-ógiai, klimatológiai és egyéb alapvonásainak megrajzolásával kezdődik, csak ezután következik a részletes országismertetés. Ennek legfőbb egységei az államok, melyek most már nem izolált objektumok, hanem a nagy összefüggésekbe vannak beállítva. Az államterület tagozásánál aztán a ter-

mészetes felosztás elvének kell teljes mértékben érvényesülnie.

A politikai földrajz tárgya az állam, mint az emberlaktá földi tér egy része. A politikai földrajz tehát az állam természetes alapjaival foglalkozik. Ebből a meghatározásból következik, hogy az állam két, egymással elválaszthatatlanul egybekötött elemből, a földből és az emberből áll. Ezzel Supan egyenes ellentétbe kerül Ratzellel, aki kizárólag az államnak a térhez való viszonyára fekteti a súlyt, de Kjellén-nel is, aki hasonló felfogást vall.

A könyvecske az állam 4 geográfiai kategóriájának (alak, nagyság, helyzet, szerkezet) megfelelően 4 főfejezetre oszlik. Fejtegetéseit határozott gyakorlati cél irányítja, az t. i., hogy megállapítsa, mi erősíti és mi gyengíti az államot.

Sajnos nincs terünk arra, hogy Supan könyvének éppen an'ropogeográfiai szempontból (különösen az etnikai és gazdasági szerkezetéről szóló részben) értékes és tanulságos fejtegetéseit részletesen ismertessük. Csak egy megjegyzését ragadjuk ki. Az államok szerkezetéről szóló fejezetben a következőket olvashatjuk: „Föld és ember folytonos kölcsönhatással vannak egymásra, de ezen kölcsönhatások szövényes hálózatának kibogozása rendkívül nehéz, sőt talán lehetetlen is. Végtelen sokat írtak és beszéltek erről, de épp oly keveset mondtak. Ennek az az oka, hogy a föld és ember viszonyának egyik főtényezőjét, az emberi szellemet, nem tudjuk természet-tudományilag exakt módon számítást a venni. A természet és az ember kölcsönhatásának titkát csak egy pontban sikerül legalább megközelítőleg feltár-nunk: a nemzetgazdaságban.“

A könyv, amelynek stílusa könnyed, világos, éleves, mindvégig érdekes és élvezetes olvasmány. Sok gondolat van benne és számos problémát vet fel. Aki elolvassa, valószággal kedvet kap politikai földrajzi kérdések tanulmányozására. *Littke Aurél.*

Magyarország gazdaságföldrajzi térképe.

I.

A megfelelő tárgyilagossá keretekben tartott vita, a különböző felfogások kicserélése mindig hozzájárul a tudományos kérdések tisztázásához, ezért Strömpl Gábor bírálatára a következőkben válaszolni szükségesnek